

سنجش شاخص های توسعه انسانی در آفریقای جنوبی از منظر نژاد و جنسیت

دکتر معصومه نصیری*

چکیده

موضوع این مقاله راجع به اشکال نابرابری فرصت‌های آموزش، بهداشت و اشتغال در میان زنان آفریقای جنوبی است. همچنین نویسنده به بررسی موقعیت نابرابر آموزش، بهداشت و اشتغال زنان و مردان در چهار گروه نژادی سیاهپوست، رنگین پوست، هندی - آسیایی و سفیدپوست می‌پردازد. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که زنان و مردان هر یک از گروه‌های نژادی موقعیت تقریباً مشابهی از نظر اشتغال و به ویژه آموزش دارند. لیکن بین نژادها از نظر میزان دسترسی به آموزش و اشتغال تفاوت اساسی وجود دارد. چنانچه بخش قابل توجهی از سیاهپوستان در مشاغل ابتدایی و کم منزلت و با سطح نازل درآمد مشغول به فعالیت هستند و سفیدپوستان از برترین امکانات برخوردار می‌باشند. در این کشور احتمال دستیابی زنان به مشاغل رده بالای مدیریتی پایین تر از مردان است. مهمترین عامل پایین بودن موقعیت زنان تمایزات نژادی همراه با تبعیضات جنسی است. زیرا در این کشور تفاوت در فرصت‌های اجتماعی میان گروه‌های نژادی مختلف بسیار بیشتر از تفاوت فرصت‌ها در درون یک گروه نژادی است.

مقدمه:

در جهان معاصر جایگزینی واژه توسعه اقتصادی^۱ بامفهوم توسعه اجتماعی^۲ موجب گردیده است که افزایش فرصت‌های عمومی برای مشارکت همه شهروندان در جامعه مهمتر از افزایش شاخص‌های رشد اقتصادی تلقی گردد^(۱) هدف نهائی سیاست‌های اقتصادی و اجتماعی هر کشور نیز ارتقاء کیفیت سطح زندگی اکثریت افراد جامعه است. در این میان سهم مشارکت واقعی جمعیت به ویژه نرخ مشارکت زنان در بخش آموزش و اشتغال برای ارزیابی توسعه یافتگی هر کشور از اهمیت ویژه ای برخوردار است. مناسبات و روابط اقتصادی - سیاسی و روشهای بهره‌برداری از امکانات موجود هر کشور نقش بسیار مهمی در دسترسی به اهداف فوق دارند. علیرغم آنکه در سالهای اخیر برنامه‌های توسعه اجتماعی در کشور آفریقای جنوبی گسترش فراوانی داشته است لیکن همچنان عدم توسعه یکپارچه اجتماعی و جنسی کاملاً مشهود می باشد. چنانچه همانند بسیاری از کشورهای جهان در این کشور نیز توزیع زنان و مردان در ساختار اشتغال تصادفی نیست. بلکه مشاغل بر حسب جنسیت به مشاغل زنانه و مردانه تقسیم شده اند. ویژگی عمده مشاغل زنانه این است که دورنمای پیشرفت کمتری دارند، دستمزد کمتری نسبت به مشاغل مردانه دریافت می کنند، شغل به گونه‌ای مکمل کارخانه است^(۲). از این رو زنان همواره نسبت به مردان در موقعیت پایین تری قرار می گیرند.

از آنجا که آموزش و اشتغال مهمترین عوامل دسترسی به فرصت‌های ارتقاء کیفیت زندگی می باشند هدف تحقیق آن است که موقعیت فرصت‌های اجتماعی زنان

1. Economical Development

2. Social Development

نسبت به مردان مورد بررسی قرار گیرد. سپس سطح توسعه یافتگی زنان از گروه‌های نژادی مختلف بررسی گردد. بدین منظور ابتدا ویژگی‌های آموزشی زنان بر حسب سطح تحصیلات مطرح خواهد شد. سپس موقعیت اشتغال زنان بر مبنای درصد جمعیت فعال و به تفکیک گروه‌های شغلی مورد بررسی قرار می‌گیرد. بخش پایانی به جمع بندی و نتیجه گیری اختصاص دارد.

۲- مسئله و فرضیه تحقیق:

اصولاً یکی از مولفه های توسعه یافتگی هر کشور گسترش مشارکت زنان در فعالیت‌های اجتماعی و اقتصادی است. یکی از شاخص‌های مهم برای سنجش توسعه هر کشور بررسی میزان و نوع مشارکت زنان در بخش‌های آموزش و بهداشت و اشتغال است. از اینرو پرسش‌های عمده پژوهش عبارتند از:

- ۱- زنان کشور آفریقای جنوبی از نظر سطح آموزش و بهداشت در چه موقعیتی نسبت به مردان قرار دارند؟
- ۲- زنان آفریقای جنوبی از نظر فعالیت در گروه‌های عمده شغلی نسبت به مردان در چه وضعیتی به سر می‌برند؟

فرض بر آن است علیرغم آنکه کشور آفریقای جنوبی از مهمترین کشورهای جهان سوم به شمار می‌آید زنان نسبت به مردان هم نژاد از یک سو و نسبت به زنان و مردان سایر نژادها از نظر دستیابی به فرصت‌های زندگی در موقعیت نابرابری قرار دارند. به نظر می‌رسد که علاوه بر تمایزات جنسی که ویژگی مشترک بیشتر کشورهای جهان است، نگرش تبعیض نژادی به جا مانده از مناسبات سیاسی گذشته - آپارتاید - در آفریقای جنوبی از علل کاهش فرصت‌های آموزشی و شغلی زنان کشور باشد.

۳- روش تحقیق:

برای بررسی فرضیه تحقیق به روش تحلیل جنسیتی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و آمار سرشماری ۲۰۰۱ میلادی، شاخص‌های آموزش، بهداشت و اشتغال استخراج گردید و سهم مشارکت زنان و مردان در بخش‌های مختلف بدست آمد. برای بررسی وضعیت آموزشی زنان سعی بر آن است که سطح تحصیلات زنان ۲۵+ سال که نیروی جوان و فعال کشور به شمار می‌آیند مورد ملاحظه قرار گیرد. زیرا بالا بودن درصد سواد میان دختران و پسران به ویژه در مقطع ابتدایی که به بیش از ۹۵ درصد بالغ می‌گردد گمراه‌کننده بنظر می‌رسد. برای بررسی وضع فعالیت، سطح اشتغال زنان و مردان به تفکیک گروه‌های عمده شغلی بر حسب درصد مورد استفاده قرار گرفته است.

۴- ادبیات تحقیق:

نابرابری^۱ در کسب فرصت‌های اقتصادی و اجتماعی در میان زنان و مردان موضوع تازه‌ایی نیست. از آن هنگام که تفاوت گروه‌های انسانی در دستیابی به امکانات مادی شکل گرفت و به تدریج نهادینه گردید و سلطه گروهی بر گروهی دیگر معنایی ملموس یافت نابرابری اجتماعی و اقتصادی زاده شد.^(۳) نابرابری جنبه‌ایی از توسعه نیافتگی است. از نظر پته الکااک نابرابری متاثر از ساخت و توزیع ناعادلانه منابع در جامعه و نحوه کنترل و استفاده از آن می‌باشد.^(۴) نابرابری جنسی و نژادی و به همین ترتیب فرصت‌های نابرابر آموزشی و شغلی برای زنان در مقایسه با مردان از یکسو و میان زنان در گروه‌های نژادی مختلف موجب کاهش مشارکت اجتماعی زنان می‌شود.^(۵)

^۱ Inequality

مکتب اقتصاد نئوکلاسیک یکی از دلایل نابرابری را گرایش زنان به مشاغل خاص در بازار کار می‌داند. بر اساس نظر اقتصاد دانان زنان نسبت به مردان مهارت‌هایی می‌آموزند که متفاوت از مهارت مردان است. از این رو مشاغلی که زنان به آن مبادرت می‌ورزند بعضاً موقتی بوده و کارآیی کمتری دارند و دستمزد کمتری به آن اختصاص می‌یابد.^(۶) از سوی دیگر کارفرمایان برای کاهش هزینه‌های ناشی از استخدام و اخراج مکرر سعی در استخدام نیروی کار پایدار دارند و در نتیجه تمایل کمتری به استخدام زنان نشان می‌دهند.^(۷) اقتصاددانان جدید خانواده نیز می‌گویند زنان مشاغلی را برمی‌گزینند که با الگوهای رفتاری و ویژگی‌های آنان منطبق باشد تا بتوانند میان کار درون و بیرون از خانه تعادل برقرار کنند.^(۸) از این رو تقسیم بندی مشاغل را بایست با توجه به نقش تولید اجتماعی زنان تبیین کرد. تقسیم بندی مشاغل می‌تواند نتیجه تبعیضات جنسی و یا محدودیت‌های فرهنگی باشد. در بخش آموزش نیز نگرش محدودیت فرهنگی نسبت به تحصیلات زنان موجب شده که زنان همواره از نظر سطح تحصیلات به ویژه آموزش عالی در موقعیت پایین‌تری نسبت به مردان قرار داشته باشند. حتی در دهه اخیر علیرغم افزایش ورود زنان به دانشگاه‌ها به تحصیل غالباً به عنوان یک کالای تجملی نگریده شده است تا آنکه گذری برای نیل به توسعه اجتماعی و مشارکت اقتصادی آنان باشد. مشکلات فرهنگی و نگرشی نسبت به اشتغال زنان و تاکید بر نقش‌های جنسیتی^۱ موجب می‌شود که از یک سو زنان علیرغم تحصیلات عالی در صحنه فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی و سیاسی مشارکت کمتری نمایند و از سوی دیگر در حوزه‌های خاصی به ویژه در بخش‌های آموزشی و بهداشت فعالیت نسبتاً گسترده داشته باشند. در

^۱. Gender Roles

نتیجه تبعیضات موجود توسعه اجتماعی کاهش می یابد.

۵- نگاهی به کشورهای آفریقای جنوبی و زمینه های تاریخی توسعه نیافتگی آن

کشور آفریقای جنوبی با ۱۲۲۱۰۰۰ کیلومتر مربع مساحت در سال ۲۰۰۲ میلادی ۴۳۶۴۷۶۵۸ میلیون نفر جمعیت داشته و میزان تراکم جمعیت ۳۵ نفر در کیلومتر مربع بوده است. مهاجرت در این کشور روند منفی دارد. به عبارت دیگر روند مهاجرت به خارج از کشور بیش از مهاجرت به داخل می باشد. چنانچه بر اساس برآوردهای سال ۲۰۰۲ میلادی نرخ خالص مهاجرت ۱/۵۶ - نفر به ازای هر هزار نفر جمعیت این کشور بوده است. ساختار سنی جمعیت این کشور بر اساس آخرین برآوردها در سال ۲۰۰۲ میلادی به شرح جدول زیر می باشد:

جدول یک: جمعیت آفریقای جنوبی به تفکیک سن و جنس در سال ۲۰۰۲

زن	مرد	درصد انسانی	گروه های سنی
۶۸۴۹۷۵۴	۶۹۴۳۷۶۱	۳۱/۶	۰ - ۱۴ سال
۱۴۳۰۰۸۵۰	۱۳۳۷۷۰۱۱	۶۳/۴	۱۵ - ۶۴ سال
۱۳۶۰۰۶۹	۸۱۶۲۲۲	۵	۶۵ + سال

با توجه به جدول گروه های سنی ملاحظه می گردد که ساختار سنی جمعیت آفریقای جنوبی همانند بسیاری از کشورهای جهان سوم در گروه جوان قرار می گیرد. از نظر ویژگی های نژادی جمعیت آفریقای جنوبی از چهار گروه اصلی سیاه پوست، رنگین

پوست، هندی - آسیایی و سفیدپوست تشکیل می‌شود. ترکیب جمعیت کشور به شرح جدول زیر می‌باشد:

جدول دو: درصد جمعیت آفریقای جنوبی به تفکیک گروه نژادی

گروه‌های نژادی	سیاهپوست	رنگین پوست	هندی- آسیایی	سفیدپوست
درصد	۷۵/۲	۸/۶	۲/۶	۱۳/۶

از نظر ویژگی‌های مذهبی بیشترین درصد جمعیت مسیحی می‌باشند. چنانچه ۶۸٪ جمعیت به دین مسیح اعتقاد دارند. بیشترین جمعیت سفیدپوست و رنگین پوست مسیحی بوده و حدود ۶۰٪ از سیاهپوست و ۴۰٪ آسیایی‌ها مسیحی می‌باشند. ۲٪ جمعیت مسلمان بوده و ۱/۵٪ هندو می‌باشند که ۶۰٪ جمعیت مذکور را هندی‌ها تشکیل می‌دهند. ۲۸/۵٪ جمعیت کشور نیز به مذاهب بومی و آتمیست معتقد می‌باشند.

از نظر ویژگی‌های اقتصادی و بر مبنای برآوردهای سال ۲۰۰۰ میلادی این کشور با ۱۲۹/۲ میلیارد دلار درآمد خالی ملی^۱ در میان کشورهای جهان رتبه ۲۹ داشته و با ۳۰۲۰ دلار درآمد سرانه در مقام نود و یکم کشور های جهان قرار دارد.^(۹) گزارشات بانک جهانی راجع به موقعیت کشور های جهان از نظر درآمد سرانه نشان می‌دهد که این کشور در گروه بالاتر از حد متوسط جهانی^۲ (۹۲۶۵-۲۹۹۶ دلار) قرار می‌گیرد. لیکن

^۱. Gross National Income.GNI

^۲. Upper Income

فصلنامه مطالعات آفریقا - بهار و تابستان ۱۳۸۳

بررسی وضعیت اقتصادی کشور با استفاده از خط فقر^۱ می‌تواند تصویر نسبتاً روشنی از موقعیت اقتصادی شهروندان ارائه نماید. در سال ۱۹۹۳ میلادی ۱۱/۵ درصد از جمعیت کشور آفریقای جنوبی روزانه کمتر از یک دلار و ۳۵/۸ درصد کمتر از دو دلار درآمد داشتند. همچنین بررسی شاخص جینی^۲ در آفریقای جنوبی نشان می‌دهد که در سالهای ۱۹۹۳-۱۹۹۴ یعنی قبل از فروپاشی آپارتاید برابر با ۵۹/۳٪ بوده است. همچنین سهم ده درصد پایین‌ترین طبقه از درآمد کشور برابر با ۱/۱٪ و سهم ده درصد بالاترین طبقه ۴۵/۹٪ گزارش شده است. در جدول زیر توزیع درآمد و مصرف طبقات مختلف اقتصادی کشور آفریقای جنوبی ملاحظه می‌گردد:

جدول سه: توزیع درآمد و مصرف خانوار در آفریقای جنوبی در سال ۱۹۹۴-

۱۹۹۳

کشور	ضریب جینی	اول	دوم	سوم	چهارم	پنجم
آفریقای جنوبی	۵۹/۳	۲/۹	۵/۵	۹/۲	۱۷/۷	۶۴/۸

همانطور که ملاحظه می‌شود سهم خانوارهای طبقات اول، دوم و سوم آفریقای جنوبی از درآمد و مصرف کشور بسیار اندک بوده و فاصله اقتصادی عمیقی میان طبقات وجود دارد. مهمترین علت شکاف اقتصادی طبقات نوع سیاست‌های اقتصادی گذشته دولت می‌باشد.

^۱ Poverty Line

^۲ Gini Index

در سیستم سیاسی پیشین جامعه آفریقای جنوبی که سه دهه بنام آپارتاید در این کشور حاکم بوده پایگاه اقتصادی اجتماعی افراد از طریق تحرک عمودی^۱ امکان پذیر نبوده است. به عبارت دیگر موقعیت سلسله مراتب اجتماعی بر مبنای کوشش فردی بدست نمی‌آمد. بلکه موقعیت‌های نسبت داده شده^۲ مانند قومیت، طبقه و پیشینه خانوادگی و جنسیت عوامل مؤثر در منزلت اجتماعی و پایگاه اقتصادی افراد بودند.^(۱۱) در این کشور به دلیل حاکمیت رژیم نژاد پرست آپارتاید دسترسی نابرابر به فرصت‌ها و تسهیلات زندگی میان اقلیت سفیدپوست و سایر افراد جامعه کاملاً مشهود بود. ورود اروپائیان به این کشور، مهاجرت بعضاً اجباری هندیها از سوی استعمارگران انگلیسی و هلندی به این سرزمین، امتزاج نژادها و حضور سیاهپوستان بومی و مهاجر از کشورهای مجاور ویژگی خاصی به این کشور داده است. تسلط اقتصادی و نظامی اروپائیان و در اختیار داشتن بهترین اراضی زراعی، معادن و صنایع و ایجاد سیستم شبه طبقاتی^۳ موسوم به آپارتاید موجب جدایی‌گزینی‌های قومی شده و سیاهپوستان و رنگین پوستان از نظر ظرفیت‌ها و فرصت‌های ارتقاء کیفیت زندگی با محدودیت‌های فراوانی روبرو شدند.^(۱۱) در این میان محرومیت‌های شدید اقتصادی بیش از همه زنان راتحت تأثیر خود قرار می‌داد.^(۱۲) زمانی که رژیم آپارتاید همه سیاهپوستان را شهروند درجه دوم^۴ به شمار می‌آورد، زنان سیاهپوست بر اساس قوانین و مکانیزم‌های اجتماعی حاکم در آن زمان در موقعیت پست‌تری قرار داشتند و به

1. Vertical Mobility

2. Ascribed

3. Castlike System

4. Secondry Citizen

پست‌تری قرار داشتند و به این ترتیب ظلم سه‌گانه‌ای^۱ را که ناشی از موقعیت‌نژادی، طبقاتی و جنسی آنها بود تجربه می‌کردند.^(۱۳) فشار رژیم آپارتاید در به اختیار گرفتن منابع اقتصادی مانند زمین، معادن و صنایع موجب از دست دادن ثروت سیاهپوستان گردید. مهاجرت اجباری مردان سیاهپوست از مناطق روستایی به سوی شهرها، مراکز صنعتی و معادن برای کار و اسکان اجباری آنان در خوابگاه‌های مجردی موجب شد که زنان در مناطق روستایی بدون یاری همسران خود سرپرستی فرزندان و سالمندان را بر عهده گیرند. با توجه به کمبود تسهیلات زندگی در مناطق روستایی و با توجه به آنکه معمولاً بدترین اراضی زراعی در اختیار سیاهپوستان قرار داشت زنان سرپرست خانوار تقریباً همه نوع کار زراعی را انجام می‌دادند بدون آنکه درآمد قابل توجهی از آن بدست آورند. ساختار گذشته نظام سیاسی آفریقای جنوبی بر مبنای بی‌عدالتی استوار بوده از این رو حقوق اساسی اکثریت جامعه نادیده انگاشته می‌شد. سیاهپوستان طی چند دهه تحت تاثیر رژیم نژادگرای آپارتاید از نعمت سواد، آموزش عالی و تکنولوژی محروم بودند. به این ترتیب هزاران زن سیاهپوست ناگزیر پست‌ترین موقعیت شغلی را اشغال می‌کردند. علاوه بر این بسیاری از زنان سیاهپوست بدون دریافت هیچ دستمزدی به عنوان نیروی کار مزارع یا کارگران خانگی به طور بی‌رحمانه‌ای مورد استثمار و بهره‌کشی قرار می‌گرفتند. طی نسل‌های متوالی زنان سیاهپوست بزرگترین گروه زنان رنج‌دیده^۲ در جامعه آفریقای جنوبی بودند. چنانچه بسیاری از مردم سیاهپوست بی‌خانمان بودند و تعداد بسیاری از خانواده‌ها نیز تحت سرپرست زنان^۳ به سر می‌بردند. به این ترتیب کودکانی که تحت

^۱. Tripple Operation

^۲. Oppress

^۳. Female Headed Families

حمایت زنان سرپرست خانوار بودند بیش از سایر کودکان در اوج شرایط فقر و محرومیت به سر می بردند.

جدول چهار: زنان سرپرست خانوار آفریقای جنوبی (۱۹۹۶)

خانوار	تعداد	درصد
خانوار شهری	۱۷۲۶۰۵۹	۳۱/۸
خانوار روستایی	۱۷۰۲۷۳۷	۴۶/۹
کل کشور	۳۴۲۸۷۹۶	۳۷/۸

United Nation Habitat, 2001, P 277

در اواخر دهه ۱۹۷۰ و ۱۹۸۰ زنان مناطق روستایی برای کار بهتر به مناطق حاشیه‌ای شهرها و مراکز صنعتی روی آوردند. از آنجا که کارفرمایان در مقابل کار مشابه زنان و مردان، دستمزد بسیار کمتری به زنان پرداخت می‌کردند بتدریج زنان نیز وارد عرصه بازار کار شدند به این ترتیب تعداد و درصد زنان سیاهپوست شاغل در مناطق روستایی و شهری افزایش یافت. همچنین فعالیت‌ها و مبارزات سیاسی مردان سیاهپوست و زندانی شدن آنها موجب از دست دادن کار می‌شد. لاجرم زنان آنها برای تامین معاش مجبور به کار در هر زمینه‌ای حتی مشاغل اتفاقی مانند پیشخدمتی در رستورانها، خانه های سفید پوستان و ... می‌شدند. زیرا به دلیل فعالیت سیاسی شوهران فرصت اشتغال در مراکز دولتی میسر نبود. به این ترتیب مجموعه عوامل سیاسی، اقتصادی - اجتماعی موجب کاهش فرصت های آموزشی و اشتغال پردرآمد به ویژه در میان زنان سیاهپوست می‌گردید.

در سالهای اخیر نیز علیرغم آن که زنان آفریقای جنوبی اکثریت جمعیت را تشکیل می دهند لیکن در پایین ترین موقعیت اجتماعی قرار دارند. علت پایین بودن موقعیت اجتماعی زنان آن است که به استثناء درصد معدودی از اقلیت ثروتمند سایر زنان در همه سازمانها و نهادها به اندازه ضرورت نماینده ندارند. این ویژگی حتی در موقعیت رهبری حزب سیاسی ANC نیز صدق می کند. به عبارت دیگر علیرغم تعداد بیشمار زنان عضو این حزب تعداد انگشت شماری در موقعیت رهبری آن فعالیت دارند. از نظر نلسون ماندلا تا هنگامی که زنان در جامعه در وضعیت پایین تر و حاشیه ای قرار دارند نمی توان ادعای دموکراسی داشت. در حال حاضر قانون اساسی تلاش می کند تا حقوق زنان را نهادینه ساخته و موقعیت زنان و مردان را برابر نماید. به این ترتیب در ساختار جدید آفریقای جنوبی هدف دستیابی به جامعه متحد غیر نژادی، بر پایه اصول دموکراسی زیر و بدون توجه به جنسیت می باشد.

۱. الغاء همه قوانینی که زنان را در موقعیت پست و محرومتری قرار می دهد؛

۲. ایجاد قوانینی که قادر به توانمند ساختن زنان برای طرح علایق، انتظارات و تقاضاهایشان سازد.

با توجه به موارد فوق موقعیت آموزشی و شغلی و بهداشتی زنان نسبت به مردان مورد بررسی قرار می گیرد.

۳- بررسی موقعیت آموزشی زنان آفریقای جنوبی:

دیرزمانی است که سواد به ویژه تحصیلات عالی یکی از مهمترین محورهای مؤثر بر سلامت نفس انسانی و کسب موقعیتهای برتر مادی در زندگی مطرح است. امری که امروزه بیش از پیش در جهت افزایش آگاهی نسبت به محیط اطراف و انتخاب بهینه

روش زندگی تأثیر بسزا دارد. از مهمترین پیامدهای تحولات اقتصادی - اجتماعی و سیاسی معاصر در جهان سوم تحول در نقش و موقعیت زنان تحصیلکرده است. اگرچه در غالب کشورهای آفریقایی و آسیایی سطح آموزش و اشتغال زنان نسبت به مردان همواره از اهمیت کمتری برخوردار بوده است. از نظر ویژگیهای فرهنگی و اجتماعی گزارشات بانک جهانی حاکی از آن است که متوسط سالهای آموزش رسمی در افراد بالای پانزده سال در سال ۲۰۰۰ میلادی در آفریقای جنوبی برای مردان ۵/۷ سال و برای زنان ۶/۶ سال بوده است.^(۱۴) نرخ بیسوادی بزرگسالان (افراد بالای ۱۵ سال) در میان مردان آفریقای جنوبی برابر با ۱۴٪ و برای زنان ۱۵٪ بوده است.^(۱۵) ارقام فوق در کشورهای با درآمد متوسط برای مردان ۹٪ و برای زنان ۱۹٪ برآورد می‌گردد.

بررسی‌های آماری راجع به آموزش در کشور آفریقای جنوبی حاکی از آن است که تا قبل از رژیم آپارتاید تحصیلات به شدت از تمایزات نژادی تأثیر می‌گرفت و آثار آن با گذشت یک دهه همچنان وجود دارد. تا قبل از تحولات رژیم سیاسی این کشور در سال ۱۹۹۴ میلادی نظام جداگانه آموزش برای سفید پوستان، سیاهان، هندی - آسیایی و رنگین پوستان وجود داشت و هر گروه نژادی از طریق دیارتمان‌های مختلف اداره می‌شد. در سال ۱۹۸۵ وزارت آموزش ملی به وجود آمد تا مسئولیت آموزش در مدارس و دانشگاهها را بر عهده گیرد و سیاست‌های عمومی را در مورد اداره و اجرای استانداردهای دانشگاهی برای همه گروههای نژادی تعیین نماید. با این همه تا هنگام استقرار رژیم آپارتاید روسای استانها آموزش ابتدایی، متوسطه و آموزش معلمان را برای سفید پوستان فراهم می‌کردند. در دهه‌های گذشته حضور در مدارس برای کودکان و نوجوانان سفیدپوست رایگان و تهیه کتابها و تجهیزات آموزشی برای دولت اجباری بود. کودکان سفیدپوست به زبان انگلیسی یا آفریکن (مطابق با زبان مادری خود) آموزش داده می‌شدند.

فصلنامه مطالعات آفریقا - بهار و تابستان ۱۳۸۳

در اواسط سال ۱۹۹۱ تنها ۵٪ از مدارس مربوط به دانش آموزان سفید پوست برای عدم جدایی‌گزینی در نظر گرفته شد.

آموزش برای رنگین‌پوستان و آسیایی‌ها بین سنین ۷ تا ۱۶ سال رایگان بوده و تسهیلات و تجهیزات آموزش نیمه رایگان و در هر استان متفاوت بود. آموزش سیاه‌پوستان آفریقایی در همه سطوح بوسیله دپارتمان آموزش و پرورش هدایت و اجرا می‌شد. آموزش کودکان آفریقایی رایگان و اجباری نبوده و والدین مسئول تهیه بعضی از کتابها و تجهیزات آموزشی بودند. در سال ۱۹۷۶ آموزش در مدارس برای کودکان ۷ تا ۱۱ سال سیاه‌پوست نیز رایگان اعلام شد. در سال ۱۹۸۷ تنها شصت و پنج درصد کودکان آفریقایی ۵ - ۱۹ سال در مدارس شرکت داشتند. اگرچه از دهه ۱۹۵۰ تعداد سیاه‌پوستان آفریقایی که دوره‌های مدارس را طی کرده‌اند رو به افزایش بوده است لیکن درصد آموزش‌دیدگان بسیار کمتر از سفیدپوستان می‌باشد. از این رو کمبودهای اساسی و جدی از نظر تعداد معلم وجود دارد. زیرا همواره دولت منابع بسیار محدودی را برای آموزش معلمان سیاه‌پوست اختصاص داده است. بنابراین تعداد زیادی از معلمان که به کودکان و نوجوانان سیاه‌پوست آموزش داده‌اند خودشان دوره‌های آموزشی را نگذرانده‌اند.

در حوزه بزرگسالان نیز از نظر دستیابی به امکانات تحصیلی تفاوت‌های بنیادی وجود دارد. گزارشات اداره آموزش آفریقای جنوبی حاکی از آن است که در سال ۱۹۸۴ حدود ۵۰٪ از جمعیت بزرگسال بیسواد بودند. نرخ بیسوادی در میان گروه‌های نژادی به این شرح بوده است.

جدول پنج: درصد بیسوادان به تفکیک گروه‌های نژادی در آفریقای جنوبی

گروه نژادی	سفیدپوست	هندی - آسیایی	رنگین پوست	سیاه‌پوست
درصد	۷	۲۵	۳۸	۶۸

همانطور که در جدول فوق ملاحظه می‌گردد نرخ بیسوادی در میان گروه‌های نژادی بسیار متفاوت بوده و آشکارا توزیع ناعادلانه دسترسی به امکانات تحصیلی را نشان می‌دهد. به طوری که یک دهه قبل از انحلال رژیم آپارتاید نرخ بیسوادی در میان بزرگسالان سفید پوست با کمترین میزان برابر با ۷٪ بوده است. بتدریج میزان بیسوادی میان آسیایی‌ها و رنگین پوستان افزایش یافته و با ۶۸٪ میزان بیسوادی در گروه نژادی سیاهپوست به حداکثر می‌رسد.

به همین ترتیب در سال ۱۹۹۱ به میزان ۱۸/۷٪ از کل بودجه این کشور به آموزش اختصاص یافته بود. از هزینه‌های برنامه ریزی شده در آن سال ۴۰/۷٪ به آموزش سفیدپوستان، ۳۸/۱٪ به سیاهان، ۱۵/۱٪ به رنگین پوستان و ۶/۱٪ به آموزش هندی-آسیایی‌ها اختصاص داده شد. روشن است که با توجه به اکثریت تعداد سیاهپوستان و بودجه ناعادلانه‌ای که به آنها اختصاص داده شده بود تفاوت‌های آشکاری میان سطح تحصیلات آنها وجود داشته باشد. چنانچه بررسی‌های مربوط به نتایج سرشماری جامعه نمونه آماری آفریقای جنوبی در سال ۲۰۰۰ میلادی نشان می‌دهد که در این سال سطح سواد مردان در کل کشور ۹۰ درصد و برای زنان ۸۶ درصد است. لیکن تفاوت‌های نژادی زیادی وجود دارد. چنانچه بیش از ۹۹ درصد مردان و زنان سفید پوست و صرفاً ۸۷ درصد مردان و ۸۲ درصد زنان سیاهپوست با سواد بودند.

فصلنامه مطالعات آفریقا - بهار و تابستان ۱۳۸۳

جدول شش: توزیع درصد جمعیت +۲۵ سال آفریقای جنوبی بر حسب سواد و سطح

تحصیلات در سال ۲۰۰۱ میلادی

آفریقای جنوبی										جنس و نژاد
سفیدپوست		هندی/آسیایی		رنگین پوست		سیاهپوست		کل کشور		
زن	مرد	زن	مرد	زن	مرد	زن	مرد	زن	مرد	تساخ
۰	۰	۷	۱	۸	۸	۱۸	۱۳	۱۴	۱۰	بیسواد
۲۹	۲۵	۵۲	۳۹	۷۳	۶۸	۶۲	۶۵	۵۸	۵۹	ابتدایی
۴۱	۳۹	۳۰	۲۳	۱۳	۱۶	۱۴	۱۶	۱۸	۲۰	متوسطه
۲۹	۲۶	۱۰	۱۷	۶	۸	۶	۵	۱۰	۱۱	عالی

(Statistic South Africa, 2002:23)

همانطور که در جدول بالا ملاحظه می‌گردد میزان بیسوادی در جمعیت +۲۵ سال کشور آفریقای جنوبی، ۱۰ درصد برای مردان و ۱۴ درصد برای زنان است. حداکثر بیسوادی با ۱۸ درصد در میان زنان سیاهپوست و کمترین آن با رقمی نزدیک به صفر درصد میان زنان سفیدپوست مشاهده می‌شود.

در سال ۲۰۰۱ در مقطع تحصیلات ابتدایی ۵۹ درصد مردان و ۵۸ درصد زنان +۲۵ سال کشور آفریقای جنوبی با سواد بودند. بالا بودن رقم تحصیلات ابتدایی در جمعیت +۲۵ سال آفریقای جنوبی بدلیل اولویت‌های آموزشی و سیاست‌های اجرایی اداره آموزش ملی^۱ این کشور بعد از تغییر رژیم آپارتاید می‌باشد که برای کاهش تفاوت‌های جنسی و نژادی در امر آموزش به تلاش‌های گسترده‌ای دست زده است.^(۱۶)

^۱. The National Training Board

در سطح تحصیلات متوسطه ۲۰ درصد مردان و ۱۸ درصد زنان +۲۵ سال کشور آفریقای جنوبی باسواد بودند. همانطور که در جدول یک ملاحظه می‌گردد ۱۶ درصد مردان و ۱۴ درصد زنان سیاهپوست از تحصیلات متوسطه برخوردار بودند. به همین ترتیب ۱۶ درصد مردان و ۱۳ درصد زنان رنگین پوست و ۳۳ درصد مردان و ۳۰ درصد زنان هندی - آسیایی دارای تحصیلات متوسطه بودند. رقم مذکور برای مردان و زنان سفیدپوست افزایش قابل توجهی می‌یابد. به طوری که ۳۹ درصد مردان و ۴۱ درصد زنان سفیدپوست از تحصیلات متوسطه برخوردار بودند.

بررسی‌های آماری راجع به تحصیلات عالی در کشور آفریقای جنوبی نشان می‌دهد که در سال ۲۰۰۱ میلادی ۱۱ درصد مردان و ۱۰ درصد زنان از آموزش عالی برخوردار بودند. لیکن بین نژادها تفاوت‌های قابل ملاحظه‌ای مشاهده می‌گردد. چنانچه صرفاً ۵ درصد مردان و ۶ درصد زنان سیاهپوست دارای تحصیلات عالی بودند. در همین سال ۳۶ درصد مردان و ۲۹ درصد زنان سفیدپوست از تحصیلات عالی برخوردار بودند. به عبارت دیگر سفیدپوستان بیش از ۶ برابر سیاهپوستان دارای تحصیلات عالی هستند. همانطور که ملاحظه می‌گردد گرچه در آفریقای جنوبی تفاوت‌های جنسی در میزان دسترسی به آموزش وجود دارد و غالباً زنان نسبت به مردان در موقعیت پایین‌تری هستند لیکن تبعیضات نژادی نقش بارزتری دارد. در همه مقاطع آموزشی سفیدپوستان نقش مسلط‌تری نسبت به سایر گروهها داشته و نژادهای هندی / آسیایی، رنگین پوست و سیاهپوست در مراتب بعدی قرار می‌گیرند. در این میان زنان سیاهپوست بیشترین قربانیان دیدگاه برتری طلبی نژادی و جنسی هستند.

در حوزه آموزش عالی نیز مشکلات اساسی وجود دارد. در سال ۱۹۹۰ هفده دانشگاه در آفریقای جنوبی وجود داشت که ده دانشگاه از دانشجویان سفید پوست تشکیل

می‌شد. چهار دانشگاه مربوط به دانشجویان آفریکن، یک دانشگاه برای دانشجویان رنگین پوست و یک دانشگاه نیز برای دانشجویان هندی-آسیایی و یک دانشگاه برای همه نژادها اختصاص یافته بود. علاوه بر این در سال ۱۹۹۰ میلادی ۱۲ دانشگاه فنی و حرفه‌ای^۱ در کشور وجود داشت که به آموزش تجارت و صنعت و تکنولوژی می پرداخت. البته از نظر سطح آموزش تفاوت‌های قابل ملاحظه‌ای میان دانشگاههای گروههای نژادی مختلف وجود داشت. از ژانویه ۱۹۹۱ دانشگاهها مجاز به پذیرش دانشجو از همه گروههای نژادی بودند.

با انحلال رژیم آپارتاید تحولات اساسی در زمینه دسترسی به امکانات و تسهیلات آموزشی به ویژه برای سیاهپوستان و همچنین زنان بدست آمد. طی سالهای ۱۹۹۳-۱۹۹۹ در تعداد افراد ثبت نام شده و نحوه پذیرش دانشجویان سیاهپوست و سفیدپوست تحولات عمیقی به وقوع پیوست. در این سالها روند پذیرش دانشجویان سیاهپوست با افزایش به میزان ۷۴٪ به ۱۴۱۰۰۰ نفر بالغ گردید و متقابلاً تعداد دانشجویان سفیدپوست با ۲۷٪ کاهش به ۶۰۰۰۰ نفر کاهش یافت. بر اساس این آمار از تعداد دانشجویان سفیدپوست به طور محسوس کاسته شده است. به همین ترتیب روند ثبت نام دانشجویان دختر در سال های ۱۹۹۳-۱۹۹۷ رشد قابل ملاحظه‌ای داشته است. لیکن در سال های ۱۹۹۷-۱۹۹۹ کاهش یافته است. با توجه به اینکه تعداد دانشجویان دختر در موسسات آموزش عالی از ۴۳٪ در سال ۱۹۹۳ به ۵۲٪ در سال ۱۹۹۹ افزایش یافته است. از نظر برابری جنسی بهبود قابل ملاحظه‌ای مشاهده می گردد. البته دانشجویان دختر اغلب در رشته های علوم انسانی به تحصیل می پردازند و تعداد کمتری

از آنها به تحصیل در رشته های علوم، فنی - مهندسی و یا تجارت و بازرگانی علاقمندند.

جدول هفت: تعداد دانشجویان بر حسب جنس (هزار نفر)

جنس	۱۹۹۳	۱۹۹۵	۱۹۹۷	۱۹۹۹
مرد	۲۰۲	۲۶۲	۳۰۰	۲۹۱
زن	۲۷۱	۳۰۵	۲۹۶	۲۷۳

Council of Higher Education: Annual Report , 1998-99, p9

۷- بررسی وضعیت بهداشت زنان آفریقای جنوبی

در سالهای گذشته کشور آفریقای جنوبی در میان شاخص های توسعه اجتماعی از نظر معیارهای پزشکی و بهداشتی پیشرفت چندانی نداشته است. در سالهای ۱۹۹۹- ۱۹۹۵ سرانه هزینه های پزشکی^۱ در آفریقای جنوبی با ۲۳۰ دلار بسیار کمتر از متوسط جهان -۴۸۳ دلار- بوده است. با این همه در دهه اخیر پیشرفت های خوبی حاصل شده است. در سال ۲۰۰۰ میلادی شاخص امید به زندگی هنگام تولد^۲ برای مردان آفریقای جنوبی ۴۷ سال و برای زنان ۴۹ سال تخمین زده شده است. در سطح جهانی نیز متوسط امید به زندگی برای مردان ۶۵ سال و برای زنان ۶۹ سال است.^(۱۷) نرخ رشد جمعیت این کشور ۲ در هزار، نرخ موالید برابر با ۲۰/۶ و نرخ مرگ و میر برابر با ۱۸/۹ در هزار نفر می باشد. میزان مرگ و میر کودکان ۶۱/۸ در برابر هزار تولد زنده می باشد. همچنین شاخص نرخ مرگ و میر مادران در هر صد هزار تولد زنده در سال ۱۹۹۵ در آفریقای جنوبی برابر با ۳۴۰ و امید به زندگی هنگام تولد ۴۳/۴ سال بوده است. این میزان برای زنان برابر ۴۵/۷

^۱. Health Expenditure PerCapita

^۲. Life Expectancy At Birth

سال و برای مردان ۴۵/۲ سال است. نرخ باروری برای زنان ۲/۴ کودک می باشد. در سال ۱۹۹۹ درصد شیوع HIV در مردان ۲۴-۱۵ ساله آفریقای جنوبی برابر با ۱۱/۳ درصد بوده است. رقم فوق برای زنان ۲۴-۱۵ با ۲۴/۸ در صد دو برابر مردان بوده و در فهرست کشورهای پرخطر قرار می گیرد. در میان کشورهای آفریقای بوتسوانا با ۳۵/۸٪ مبتلایان به ایدز در راس کشورهای جهان می باشد. کشورهای سوازیلند (۳۵/۸٪)، زیمبابوه (۲۵/۰۶٪)، لسوتو (۲۳/۵۷٪) و زامبیا (۱۹/۹۵٪) در رتبه های بعدی قرار دارند.^(۱۸)

همچنین در سال ۲۰۰۰ میلادی میزان شیوع ویروس HIV/AIDS در میان افراد بزرگسال ۱۹/۹۴٪ بوده و بیش از ۵/۲ میلیون نفر از جمعیت این کشور به ایدز مبتلا بوده اند. همچنین در این سال ۳۰۰۰۰۰ نفر از جمعیت کشور بر اثر ابتلا به ایدز جان خویش را از دست داده اند. همانطور که ملاحظه می گردد یکی از مهمترین مشکلات نظام جدید آفریقای جنوبی چگونگی رویارویی با معضل ایدز و حل آن می باشد. ناگفته پیداست که میزان ایدز در میان زنان و گروههای فقی بیش از سایر شهروندان آفریقای جنوبی بوده و حل مساله نیز در گرو حل مشکلات اقتصادی و توزیع عادلانه درآمدها و دسترسی منصفانه به تسهیلات زندگی میان همه گروههای نژادی و ارتقاء سطح فرهنگ جامعه می باشد.

۸- بررسی وضعیت اشتغال زنان آفریقای جنوبی :

در ادبیات معاصر، توسعه پایدار هر جامعه منوط به افزایش مشارکت اقتصادی و اجتماعی زنان است. یکی از مشکلات اساسی فرآوری زنان ناکافی بودن سطح آموزش عمومی برای نیل به اشتغال مناسب است. بررسی های آماری که در سال ۲۰۰۱ میلادی در مورد وضع فعالیت جمعیت آفریقای جنوبی به تفکیک زن و مرد انجام شده است نشان

می‌دهد همواره میزان فعالیت و اشتغال زنان کمتر از مردان است .

جدول هشت: درصد جمعیت فعال و شاغل آفریقای جنوبی به تفکیک جنس

در سال ۲۰۰۱ میلادی

آفریقای جنوبی								جنس و نژاد
سفیدپوست		هندی/آسیایی		رنگین پوست		سیاهپوست		
زن	مرد	زن	مرد	زن	مرد	زن	مرد	شاخص
۵۴	۷۳	۳۹	۶۵	۴۵	۵۸	۲۶	۴۳	شاغل
۵	۴	۱۲	۱۰	۱۳	۱۵	۱۷	۱۸	بیکار
۴۳	۲۲	۵۰	۲۵	۴۱	۳۷	۴۷	۳۸	غیر فعال
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	کل

Statistics South Africa, 2002 : 33

چنانچه در جدول فوق ملاحظه می‌شود کمترین درصد زنان شاغل آفریقای جنوبی مربوط به زنان سیاهپوست با ۳۶ درصد و بیشترین درصد مربوط به زنان سفیدپوست با ۵۴٪ است. ملاحظه می‌شود که میزان اشتغال و بیکاری زنان و مردان هم نژاد نزدیکتر از زنان و مردان نژادهای مختلف است. برای مثال نرخ اشتغال زنان و مردان سیاهپوست با ۳۶ و ۴۳ درصد اگر چه از میزان اشتغال سایر نژادها پایین تر است لیکن از نظر جنسی موقعیت نسبتاً مشابهی دارند. بنابراین در آفریقای جنوبی تبعیضات نژادی نقش مهمتری نسبت به تمایزات جنسی دارند.

از سوی دیگر حاکمیت نگرشهای فرهنگی در مورد محدودیت اشتغال زنان و اعتقاد به نقش‌های جنسیتی موجب شده است که حوزه فعالیت اقتصادی و اجتماعی زنان از تنوع بسیار کمی برخوردار باشد. بررسی وضعیت نوع اشتغال زنان و مردان نشان می‌دهد

که اشتغال زنان نسبت به مردان آفریقای جنوبی از تنوع کمی برخوردار است. در جدول سه کیفیت اشتغال کشور آفریقای جنوبی مورد بررسی قرار می‌گیرد.

جدول نه: توزیع درصد جمعیت آفریقای جنوبی بر حسب

گروههای شغلی در سال ۲۰۰۱ میلادی*

ردیف	شاخص	مرد	زن
۱	قانونگذاران و مقامات عالی‌رتبه و مدیران	۸	۳
۲	متخصصان	۴	۴
۳	تکنسین‌ها و دستیاران	۹	۱۱
۴	کارمندان امور اداری و دفتری	۵	۱۴
۵	کارکنان امور خدماتی و فروشندگان	۱۳	۱۵
۶	کارکنان ماهر کشاورزی، جنگلداری و ماهیگیری	۸	۶
۷	صنعتگران و کارکنان مشاغل مربوطه	۲۰	۵
۸	متصدیان ماشین‌آلات، مونتاژ کاران و رانندگان	۱۴	۳
۹	کارگران ساده	۱۹	۲۴
۱۰	مشاغل طبقه‌بندی نشده	۱	۱۶
	جمع	۱۰۰	۱۰۰

* Statistics South Africa, 2002: 44

همانطور که در جدول فوق ملاحظه می‌شود در کشور آفریقای جنوبی بیشترین تمرکز اشتغال مردان به ترتیب در گروههای صنعتگران، کارگران ساده و متصدیان ماشین‌آلات (گروههای ۸، ۹، ۷) است و تمرکز اشتغال زنان به ترتیب در گروههای کارگران ساده، مشاغل طبقه‌بندی نشده و کارکنان خدماتی و فروشندگان (گروههای ۱۰، ۷، ۵).

می‌باشد.

مقایسه مشاغل دو گروه نشان می‌دهد که زنان شاغل کشور آفریقای جنوبی به دلیل تمرکز اشتغال در مشاغل رده پایین، در وضعیتی نامناسب‌تر از شاغلان مرد قرار می‌گیرند. از این رو جهت بررسی بهتر وضعیت شغلی مردان و زنان گروه‌های شغلی دهگانه به چهار گروه بزرگ طبقه‌بندی شده و جدول زیر استخراج گردیده است.

جدول ده: توزیع درصد زنان و مردان آفریقای جنوبی بر حسب گروه‌های عمده شغلی در سال ۲۰۰۱ میلادی

ردیف	گروه‌های عمده شغلی	مرد	زن
۱	مدیران متخصصان و تکنسین‌ها	۲۱	۱۹
۲	کارمندان امور اداری دفتری و خدماتی و فروشندگان	۱۸	۲۹
۳	کارکنان ماهر کشاورزی جنگلداری صنعتگران ...	۴۲	۱۴
۴	کارگران ساده و مشاغل طبقه‌بندی نشده	۲۰	۴۰
	جمع	۱۰۰	۱۰۰

(Statistic South Africa, 2002: 44)

مقایسه وضعیت اشتغال نشان می‌دهد که در آفریقای جنوبی یک پنجم زنان و مردان شاغل در بخش مقامات عالی‌رتبه، مدیران، متخصصان و تکنسین‌ها فعال هستند که تقریباً موقعیت مشابهی دارند. در بخش کارمندان اداری، دفتری و ... ۲۹ درصد زنان آفریقای جنوبی مشغول فعالیت هستند. به عبارت دیگر تقریباً یک سوم زنان آفریقای جنوبی در مشاغل متوسط فعال هستند. همچنین ۴۲ درصد مردان و ۱۴ درصد زنان در

بخش کارکنان ماهر کشاورزی و جنگلداری فعالیت دارند. در بخش کارگران ساده و مشاغل طبقه‌بندی نشده ۴۰ درصد زنان آفریقای جنوبی - دو پنجم زنان شاغل - فعال هستند. مقایسه مشاغل دو گروه جنسی نشان می‌دهد که زنان به دلیل تمرکز اشتغال در مشاغل رده پایین نسبت به شاغلان مرد در وضعیت اجتماعی نامناسب‌تری قرار می‌گیرند. در این رابطه زنان سیاهپوست بالاترین درصد زنان شاغل در بخش کارگران ساده و مشاغل طبقه‌بندی نشده را تشکیل می‌دهند. بخش عظیمی از زنان سیاهپوست به عنوان کارگران و مستخدمین خانگی مسئولیت اصلی امور و فعالیت‌های خانگی مانند نظافت، مراقبت از خردسالان، سالمندان و بیماران را بر عهده دارند.^(۱۹) مهمترین علت تمرکز زنان به ویژه سیاهپوستان در مشاغل غیر رسمی و خانگی تمایزات جنسی و تبعیضات نژادی است.

۷- نتیجه گیری:

با بررسی‌های انجام شده در مورد نابرابری فرصت‌های اجتماعی و اقتصادی زنان آفریقای جنوبی با کمک سه شاخص آموزش، بهداشت و اشتغال نتیجه گرفته می‌شود که زنان نسبت به مردان از نظر سطح تحصیلات، بهداشت و اشتغال در موقعیت پایین‌تری قرار دارند و از تبعیضات جنسی، نژادی و محدودیت‌های فرهنگی تاثیر می‌پذیرند. همچنین مقایسه تطبیقی موقعیت زنان گروه‌های نژادی مختلف با یکدیگر حاکی از آن است که بخش قابل توجهی از زنان سیاهپوست در مشاغل ابتدایی و کم منزلت و با سطح نازل درآمد مشغول به فعالیت هستند. این ویژگی از نگرش برتری نژادی و تمایزات جنسی نشأت می‌گیرد که علیرغم فروپاشی رژیم آپارتاید و تغییر سیاست‌های دولت مرکزی به سوی بهبود شرایط اجتماعی بر فرهنگ حاکم است.

فهرست منابع:

- ۱- شادی طلب، ژاله، کمالی. افسانه (۱۳۷۹) زنان بسته‌ترین حلقه زنجیر فقر، رئیس دانا، شادی طلب، پیران، مجموعه مقالات فقر در ایران، چاپ اول، دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی، ص ۳۳۷
- 2- Garibaldi, p. Mauro, P (1999) Reconstructing, Job Creation, IMF, p.302.
- ۳- پیران، پرویز (۱۳۷۹) روشهای مشارکت جویانه در بررسی فقر، رئیس دانا، شادی طلب، پیران مجموعه مقالات فقر در ایران، چاپ اول، دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی، ص ۴۳.
- ۴- افروغ، عماد (۱۳۷۹) فضاو نابرابری اجتماعی مطالعه جدایی‌گزینی فضایی و تمرکز فقر در محله‌های مسکونی تهران، دانشگاه تربیت مدرس، ص ۳۲۵.
- ۵- نصیری، معصومه (۱۳۷۹) ساخت اکولوژیک شهر و ارتباط آن با سیاست‌گذاریهای دولتی و آسیب‌های شهری « دانشگاه تربیت مدرس، ص ۵۰
- 6- Pollak. S (1985) Occupational Segregation Among Women”Women in Labour Market, Colombia University Press, p. 137.
- 7- Lantican. J (1996) Income and Gender Inequalities in Asia, Economic Development and Cultural Change, No 44, p. 235.
- 8- Blaue, Francine, D (1998) Rends in ihe Well being of American Women, Journal of Economic Literature, p112.
- 9- World Bank (2002) World Development Indicators, First Printing USA, p.20.
- 10 -Davenport, Rodney. Saunders, Christopher (2000) South Africa A Modern History, 5th Edition, Macmillan Ltd, GB, p. 660.
- 11- Kottak. Conral philip (2002) Cultural Anthropology, Ninth Edtion Mac Grawhill company, p 439
- 12- Minyuku. Biki (1998) Truth and Reconciliation of Commission of south Africa Report, Voll, first published, Mac Milliar Reference Limited, UK, p. 288

13- Zama, Linda (1991) Theories of Equality: some Thoughts Women on the Agenda, Johannesburg, Ravan press, p. 57.

14- World Bank (2002) World Development Indicators, First Printing, USA, p. 95.

15- Ibid, p. 96.

۱۶- نصیری، معصومه (۱۳۸۰) آموزش عالی در آفریقای جنوبی، تهران، دانشگاه تربیت مدرس، مرکز مطالعات آفریقا، ص ۲۹.

17- World Bank (2002) World Development Indicators, First Printing, USA, p. 33.

18- Ibid, p. 119.

19- Mihelic Lydia (2000) , World Regional Geography, University of Tennessee at Knoxville, W; H; Freeman Company, U.S.A, p. 230

